

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.112.2(436).09:94(477.83/.86)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/78-1-20>**Любомира АЙЗЕНБАРТ,***orcid.org/0000-0001-7699-2542*

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри зарубіжної літератури та полоністики

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

(Дрогобич, Львівська область, Україна) *liubomyra.ayzen@ukr.net***ЛІТЕРАТУРНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ГАЛИЧИНИ ЧАСУ
ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У МАЛІЙ ПРОЗІ Й. РОТА ВІД КУЛЬТУРНОЇ
ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ**

Криза авторської ідентичності, спричинена розпадом Австро-Угорської імперії, а згодом і розлука з рідною землею в результаті еміграції на Захід спонукають Й. Рота задуматися над долею Батьківщини. Події Першої світової війни вплинули на появу в його творчості, поряд із концептом «Галичини як спільного отчого дому» концепту «єврейської Галичини» – краю уполідованого, безправного народу, який унаслідок війни втрачає і батьківщину, і землю. Лейтмотивом розпаду довоєнної ідентичності Галичини для письменника стає ідея бездомності, що у площині географічного й культурного простору можна пов'язувати з концептом руїни, психологічної травми та неможливості залишатися на місці. Досвід осмислення кризи довоєнної ідентичності Галичини у текстах Й. Рота має кілька вимірів, і, зокрема, географічний через фрагментацію, символом якої стає поява кордонів та різних націй.

До речі, в реаліях довоєнної Галичини Й. Рота відсутні ситуації культурного пограниччя. З погляду германізованого єврея, котрий визначив свою ідентичність як австрійську, а батьківщиною вважав усю Австро-Угорську імперію, кордоном була межа поміж двома імперіями. Галичина постає не як територія культурного пограниччя, а як геополітичне прикордоння. Те, що письменник народився й виріс у прикордонному містечку Броди, лише сприяло формуванню власне такого географічного концепту галицького простору. Символом згаданого прикордоння стає залізнична станція, куди «...потяг привозить німецькі газети з Відня, Праги, Острави» (Рот, 1998: 153). Прикордонне місто імперії – Лемберг, за ним починається Росія. У батьківщині Й. Рота лише одні державні адміністративні кордони, зникнення яких знаменує зникнення авторової батьківщини.

У творчості Й. Рота віднаходимо значний вплив культурної ідентичності, джерелами якої є авторська належність до сфери культурницьких уявлень Австро-Угорської імперії. Галицьке пограниччя існує як спільний простір великої Австрійської імперії, як невіддільна її частина. Невипадково його ключовою метафорою постає образ «спільного дому». Творчість письменника демонструє погляд на Галичину ззовні. Митцєві притаманне використання художнього принципу синекдохі (передачі цілого через одиничність).

Ключові слова: Галичина, ідентичність, галицьке літературне пограниччя, національна ідентичність, культурна ідентичність, кордон, лейтмотив.

Liubomyra AIZENBART,*orcid.org/0000-0001-7699-2542*

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Literature and Polonistics

Drohobych State Pedagogical University of Ivan Franko

(Drohobych, Lviv region, Ukraine) *liubomyra.ayzen@ukr.net***LITERARY REPRESENTATION OF GALICIA DURING THE FIRST WORLD WAR
IN J. ROT'S SHORT STORIES. FROM CULTURAL TO NATIONAL IDENTITY**

The crisis of the author's identity caused by the fall of the Austro-Hungarian Empire and later separation from his native land due to emigration to the West prompted J. Roth to reflect on the fate of his homeland. Due to the events of World War I, he started implementing in his writing the concept of 'Galicia as a common father's home,' along with the concept of 'Jewish Galicia' – a land of oppressed, disenfranchised people who lose both their land and homeland as a result of the war. The writer embedded the leitmotif of the pre-war Galicia identity disintegration in the idea of homelessness, which in geographical and cultural space can be associated with the concept of ruin, psychological trauma, and the inability to stay put. The experience of comprehending the crisis of pre-war Galicia's identity in J. Roth's works has several dimensions, with the most important – geographical one represented through fragmentation, the emergence of borders and different nations.

The realities of J. Roth's pre-war Galicia lack the idea of cultural borderlands. A Germanised Jew, who defined his identity as Austrian and considered the entire Austro-Hungarian Empire to be his homeland, assumed the border to be the boundary between the two empires. Galicia appears to be not a cultural but geopolitical borderland. The fact that the writer was born and raised in the border town of Brody contributed to the formation of this geographical concept of the Galician land.

The symbol of the above mentioned border is the railway station, where «...the train brings German newspapers from Vienna, Prague, Ostrava» (Roth, 1998: 153). The border city of the empire is Lemberg. J. Roth's homeland has only one state administrative border; the disappearance of which symbolises the disappearance of the author's homeland.

J. Roth's works are significantly influenced by the cultural identity which sources from the author's belonging to the cultural sphere of Austro-Hungarian Empire. The Galician borderland is considered as an integral part of the Austro-Hungarian Empire. Its key metaphor appears to be the image of a «common home» not accidentally. The writer's works demonstrate an outside view of Galicia. The writer uses synecdoche conveying the idea of the parts referring to the whole.

Key words: Galicia, identity, Galician literary borderland, national identity, cultural identity, border, leitmotif.

Постановка проблеми. Творчість Й. Рота репрезентує культурну ідентичність Галичини осмисленням цього простору за допомогою метафори «спільного отчого дому», що передбачає «єдність у різноманітності», коли національна ідентичність різних народів існує в одному вимірі культурної ідентичності Австро-Угорської імперії. Із початком Першої світової війни ця метафора стає недоречною з огляду на руйнування і спільного простору, і спільної ідентичності. Після краху Австро-Угорської імперії, з якою співвідносив себе й Й. Рот, у його творчості формується концепт національної ідентичності «єврейської Галичини», водночас активно розробляється тема сутності поняття «Батьківщина». Письменник наголошує на подібності долі Східної Галичини та євреїв, які спільно втрачають у вихорі війни свою колишню ідентичність.

Описуючи Галичину 1924 року, Й. Рот наголошує на її багатонаціональності: поляки, євреї, українці, німці тощо. Однак новим панівним народом автор називає слов'ян і описує зміни у краї, зумовлені його «слов'янською природою». Так, коли минає кілька років життя у Берліні, письменник змінює свій погляд на Східну Галичину, зокрема її питомих населення – українців. Критикуючи опереткову моду Берліна на все українське, а по суті, на дику суміш «російсько-татарського», Й. Рот пише: «Проте народне мистецтво не слід перекручувати, вже навіть тому, що то мистецтво нині беззахисного народу, в якого відібрали батьківщину більшовики та поляки» (Рот, 1998: 162). У цій влучній цитаті письменник «розкривається» з досі не характерного погляду. Маючи особливе, так би мовити, специфічне уявлення про свою галицьку батьківщину, він висловлює глибоке розуміння іншого народу, долею схожого на єврейський, розуміє й, можливо, навіть відчуває його біль від втрати батьківщини. Українців він би хотів бачити справжніми володарями тих земель, які постійно у них відбирали. Щобільше, в авторському світобаченні батьківщина українців лежить по обидва боки Збруча.

Неважко помітити, що в авторських описах Галичини найбільше уваги приділено євреям та українцям. Й. Рота засмучує упослідженість українців у новій Польській державі, їхня цілковита безправність у Східній Галичині. У фейлетоні «Українська меншина» письменник із досконалим знанням справи змальовує Україну в міжвоєнний період. Форма нарації зазначеного фейлетону помітно відрізняється від аналогічних творів письменника. Якщо здебільшого автор обирає беземоційний сторонній погляд, лаконічний стиль із домішкою іронії, то в «Українській меншині» віддає перевагу діалогу з читачем, а це витворює атмосферу інтимності, щирості, довіри (звертання «Любий друже»). Перше ж речення фейлетону демонструє авторську заангажованість у матеріалі, небайдужість до історії, яку він нам розповідає: «[...] збираючись писати Вам про народ українців, я чую звук їхніх пісень і бачу перед собою їхні села» (Рот, 1998: 164). Суб'єктивність оповіді про історію українців нагадує стиль розповідей про шляхи єврейського народу.

В уяві письменника постають образи українців під час греко-католицького свята влітку: церква, село, що розкинулося навколо, чепурні селянки й селяни. «Увесь світ повнився світла, блакиті, небеса перетворювалися десь удалині на якусь вузьку срібну смужку, якою вони, здавалося, обвивалися круг землі. Все було ясне, у світі не було ані таємниць, ані двозначних барв, ані лихих передчуттів» (Рот, 1998: 167). Українське село в Й. Рота асоціюється з тихим мирним життям, аурую раю, безгрішності. Водночас автор згадує українські пісні як щось найзадушевніше, найприродніше, що він чув у Східній Європі, і просить читачів не забувати про Україну – «темну, убогу, розділену і чудову».

Мета статті – охарактеризувати літературну репрезентацію трансформації ідентичності простору внаслідок історичних обставин.

Виклад основного матеріалу. Ідилію довоєнної Галичини Й. Рота руйнує Перша світова війна.

Здавалося б, єдиний, неподільний австрійський простір вона розколола на десятки інших культур, народів та національностей, яким стало незатишно у спільних кордонах. Письменник, змушений залишити цей край, усе більше віддаляючись від Галичини, усе болочіше відчував прірву між собою – минулим і теперішнім. Звідси для більшості текстів Й. Рота, де перед нами постають картини Галичини (чи то в оповіданнях, чи то в романах, чи в публіцистичних нарисах. Війна руйнує такий специфічний хронотоп. Художнім прийомом, до якого часто вдається Й. Рот, створюючи картини, пов'язані з концептом війни, є синекдоха – подання цілого через одиничність. Звідси наділення автором певною символічністю багатьох реалій воєнного й довоєнного часу.

Із початком війни Й. Рот, мобілізований до військової служби, їде на східний фронт зі щирим бажанням боронити рідну для нього Австрійську монархію. Поразку Габсбургів і розпад імперії письменник переживає як власну травму. Водночас для багатьох народів, що населяли тодішній простір Східної Галичини, війна також спричинила втрату звичного світу. Для євреїв це було особливо трагічно. Зі зникненням австрійської нації, з якою зокрема ідентифікував себе і Й. Рот, «...у новій австрійській державі, що виникла після Першої світової війни, євреям було відмовлено у громадянстві, сам письменник одержав австрійський паспорт лише після довгої бюрократичної процедури» (Sternberg, 2009: 190).

Події Першої світової війни вплинули на появу у творчості Й. Рота одночасно з концептом «Галичина як спільний отчий дім» і концепту «єврейська Галичина» – край упослідженого безправного народу, який втрачає і батьківщину, і землю. Переживання історії Галичини початку ХХ ст. для письменника стає переживанням власної індивідуальної травми, травми свого покоління і свого народу. Й. Рот промовисто пише про це у вступній новелі до «Білих міст»: «Ми ще стояли, дивуючись, перед похоронною процесією, а вже лежали в братській могилі [...]. Ми були нещасними онуками, що, взявши на коліна до себе дідусів, розповідали їм оповідки» (Рот, 1998: 80). Власне на цьому етапі у творчості письменника з'являється друга оптика погляду на Галичину, крізь яку виразнюється авторська національна ідентичність. Героя Й. Рота усвідомлює втрату не лише власної «австрійськості», а й належності до єврейської національності. Здавалося б, війна спонукала письменника по-новому оцінити життя своїх земляків у Східній Галичині і навіть ширше – у всій Східній Європі.

Єврейську Галичину найбільш яскраво і вражаюче описано у книзі нарисів Й. Рота «Дороги єврейських блукань». В авторській свідомості перша часто включала околиці міст і містечок, де влада дозволяла євреям селитися. Й. Рот згадує такі поселення як брудні, смердючі «авгієві стайні Східної Галіції». У листі до П. Грубель він пише про своє перебування у резервному таборі неподалік Російського кордону: це місце «...оповите сірими туманами, що приховують один або два єврейських підприємства, де все купається в болоті, коли йде дощ, а коли виходить сонце, воно починає смердіти» (Roth, 2012: 25).

Криза авторської ідентичності внаслідок розпаду Австро-Угорської імперії, а згодом і втрата рідної землі через еміграцію на Захід спонукають Й. Рота задуматися над долею Батьківщини, що стає іще одним лейтмотивом утраченої ідентичності. Таким чином, післявоєнна Галичина набуває для нього і для багатьох його літературних героїв ідентичності рідної землі, що проявляється через дихотомію «батьківщина – чужина».

Зауважимо, що для Й. Рота батьківщиною є не якась певне геополітичне утворення, а радше місце, де він народився. Тому ідея малої батьківщини домінує над ідеєю великої. Герой роману «Гробівець капуцинів» граф Хойницький переконаний: «Уся країна, навіть батьківщина – то щось абстрактне. А земляк – річ конкретна. Не можу ж я любити всі ниви, всі лани, всі ліси, всі болота, всіх поляків і полячок. Тільки якась одне поле, один лісок, одне болото, одну людину [...]» (Рот, 1998: 189). Одиничне дає відчуття близькості. Письменник визначає батьківщину як близьку серцю землю.

У роздумах письменника про батьківщину наявне традиційне для його творчості використання синекдохи. Автор напрочуд часто вдається до такого прийому в художніх текстах, що позначає в нього рух від множинності до одиничності, де остання набуває особливої символічної цінності. Спершу Габсбурзька монархія для Й. Рота «відтворює у мініатюрі розмаїтість світу», внаслідок чого стає його єдиною вітчизною. Згодом образ Галичини набуває символу «серця Австрії», знову ж таки батьківщини. І в підсумку рідні Броди стають символом усієї його єврейської батьківщини. Парадоксально, але Й. Рот не сприймає польської Галичини. Для нього його вітчизна залишилася у довоєнному австрійському минулому. «У мене немає батьківщини, – зізнається письменник своєму видавцеві Г. Кіпінгоєрові, – [...] лише в самому собі я чуюся як вдома. Де мені погано, там і моя батьківщина. Я чуюся добре лише на чужині» (Roth, 1970: 164).

Лейтмотивом розпаду довоєнної ідентичності Галичини для письменника стає ідея бездомності, що у площині географічного й культурного простору можна пов'язувати з концептом руїни, психологічної травми та неможливості проживати на одному місці. Недаремно Й. Рот порівнює життя людей із соломинками, що їх несе до каналізаційного люка – остаточного знищення – потік брудної дощової води. Алегоричний образ утраченої батьківщини пов'язується в героя з відчуттям безсилля перед плином історії, що трансформувала увесь галицький край. У горнілі Першої світової війни він нагадує соломинку, що її несе стрімка течія...

Досвід осмислення кризи довоєнної ідентичності Галичини у творах Й. Рота має кілька вимірів. Нас цікавить насамперед географічний – через фрагментизацію, символом якої стає поява кордонів та різних націй. Автор не може зрозуміти бажання людей відокремлюватися, зводити поміж собою стіни, вважати себе кращим за інших. Проблему краху старого світу особливо яскраво зображено в оповіданні «Бюст імператора», де головний герой не може відшукати своєї батьківщини, а його власна, досі «австрійська» національність безслідно загубилася між багатьма новими народами: «Нині всі довкола, в усіх кінцях говорять про нову вітчизну. В їхніх очах я, так би мовити, залишився без вітчизни і, власне, не мав її ніколи» (Рот, 1998: 65).

Символом утрати батьківщини для героя слугує ритуал поховання імператорського бюсту, разом з яким він наче хоронить і самого себе. Образ рідного, спільного дому, зруйнованого війною, стає епілогом до історії не лише графа Морштина, а й самого Й. Рота. В останніх його роздумах, написаних за кілька років до смерті, читаємо: «Моя стара батьківщина, імперія, була єдиним великим домом із багатьма дверима і кімнатами, де кожному було місце. Будинок розділили, розкололи, сплюндрували. Там уже нема чого мені шукати» (там само, 1998: 78).

Одночасно з новими кордонами, які, «*немов шрами*», шматували рідну для письменника Галичину, Перша світова війна залишила свої шрами на цих теренах. Й. Рот описує у «Мандрівках по Галичині» «рубці» від шанців, схожі на виразки, які спотворюють землю. Образ скаліченого, розтерзаного галицького простору автор подає у вигляді «розстріляного, ще не розіп'ятого Христа»: «[...] *славнозвісний Ісус, хрест якого розбив саркастичний снаряд, і залишився сам кам'яний Спаситель зі скривавленими ногами, прибитими до решток хреста, та руками, широко розкинутими, в розпачі перед незрозумілим мовчанням Господа і сповненим стріляниною світом; міся, якого розпинають, не вішаючи на хреста, – символічний вислід войовничого шалу*» (Рот, 1998: 152–153).

Й. Рот знову застосовує рух від множинності до одиничності; одиничний образ Христа немов символізує всі жахи війни, яка, на думку письменника, зруйнувала віру не лише в людину, а й у Бога.

Висновки. Війна нищить не тільки довоєнну галицьку ідентичність – вона «втручається» в її топоніміку, стирає з лиця землі цілі міста, як це відбулося, наприклад, із Золочевим у творі «Гробівець капуцинів», на місці якого «... *тепер сюрчать коники та цвіте конюшина*». Першу світову війну Й. Рот називає велетенським переворотом, що цілковито зруйнував старий світ – від його історії і до географії. Промовистим видається образ «посунення» кордонів Галичини на Схід: «[...] *переворот посунув усі міста на схід, – пише письменник, – на кілька миль на схід*» (там само, 1998: 160). Така зміна території краю перетворила його колористику у строкату «червоно-білу», «синьо-жовту», «чорно-жовту» пляму. Та найголовніше, що відбулося з Галичиною у вирі Першої світової війни, для Й. Рота полягає у крахові її духовної монолітності, у фрагментації краю на множинні сегменти, де люди раптом стали чужими, нетерпимими один до одного. Галичина остаточно втратила свою австрійську ідентичність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рот Й. Білі міста. Вибране / авт. передм. Ю. Бедрик ; пер. та упоряд. І. Андрущенко. К. : Смолоскип, 1998. 216 с.
2. Roth J. A Life in Letters / transl. M. Hofmann. W. W. Norton & Company, 2012. 512 p.
3. Roth J. Briefe 1911 – 1939 / hrsg. und eingeleitet von H. Kesten. Köln – Berlin, 1970. 929 s.
4. Sternberg W. Joseph Roth. Eine Biografie. Köln : Kiepenheuer & Witsch, 2009. 529 s.

REFERENCES

1. Rot Y. (1998). Bili mista. Vybrane [White cities. Selected]. / avt. peredm. YU. Bedryk. K. : Smoloskyp. 216 p. [in Ukrainian].
2. Roth J. (2012). A Life in Letters / transl. M. Hofmann. W. W. Norton & Company. 512 p.
3. Roth J. (1970). Briefe 1911 – 1939 / hrsg. und eingeleitet von H. Kesten. Köln – Berlin. 929 s.
4. Sternberg W. (2009). Joseph Roth. Eine Biografie. Köln : Kiepenheuer & Witsch. 529 s.